

Лекція № 8 Тема: Основні напрямки розвитку медичної науки ХІХ-

План

1. Наукові досягнення
2. Клінічна медицина
3. Розвиток гігієнічних наук
4. Розвиток медицини на українських землях
5. Земська медицина

ЛІТЕРАТУРА

1. Шегедин М.Б., Мудрик Н.О. Історія медицини та медсестринства. - Тернопіль: Укрмедкнига, 2003. — 328 с.
2. Верхратський С.А., Заблудовський П.Ю. Історія медицини. — К.: Вища шк., 2001. - 431 с.

Перша половина і середина ХІХ ст. позначені цілою низкою природничо-наукових відкриттів, з яких найбільш значні: відкриття клітини, перетворення енергії, еволюційний розвиток організму. Клітинна теорія будови організмів змусила переглянути тогочасні погляди на патологію, потрібно було побудувати на нових підвалинах патологічну анатомію. Це здійснив видатний німецький вчений Рудольф Вірхов. Рудольф Вірхов (1821-1902 рр.) не визнавав гуморальної теорії і відкидав думку про особливе значення нервової системи для перебігу процесів в організмі. Хворобу він вважав суто місцевим процесом у певній ділянці організму, не розумів цілісності організму, його єдності з навколишнім середовищем. Р. Вірхов та його послідовники суть патологічних процесів зводили до морфологічних порушень у клітинах і основну увагу звертали фактично на наслідки патологічних явищ, а не на процес їх розвитку. Р. Вірхов відкидав як причину патологічних процесів вплив будь-яких таємничих сил, примушував шукати цю причину за допомогою ножа і мікроскопа. У цьому його велика історична заслуга. Лише працями французького вченого Луї Пастера (1822-1895 рр.) було вперше науково доведено роль бактерій у походженні інфекційних хвороб і процесах бродіння. Луї Пастер вважається засновником бактеріології як науки. Він, закінчивши університет, захистив дві дисертації і

одержав дипломи доктора фізики і хімії. Ним було відкрито явище стереоізомерії, що стало основою розвитку стереохімії. Л. Пастер довів, що бродіння відбувається внаслідок життєдіяльності дрібних істот-дріжджів. До того часу бродіння вважалося суто хімічним процесом. У дальшому розвитку мікробіології видатна заслуга належить німецькому вченому Роберту Коху (1843-1910 рр.). Р. Кох працював санітарним лікарем у провінційному місті. Ознайомившись і захопившись роботами Л. Пастера, він у примітивних умовах почав бактеріологічні дослідження, зумів виділити культуру сибірки. Потім вже у Берліні в інституті він відкрив паличку туберкульозу, яку назвали його іменем (1882 р.), а в наступному році - холерний вібріон. Р. Кох сформулював свою відому "тріаду", за якою можна вважати мікроорганізм збудником певної хвороби: Р. Кох ввів у бактеріологічну техніку тверді поживні середовища (желатин, агар), забарвлення мікроорганізмів аніліновими барвниками. Він виділив з туберкульозних паличок туберкулін (думав, що ним можна лікувати, але це не підтвердилось). Поряд з тим, Р. Кох дотримувався реакційних поглядів: він не визнавав значення соціальних факторів у поширенні хвороб. Клінічна медицина

Успіхи в розвитку природничих наук, особливо фізики, хімії, фізіології сприяли вдосконаленню методів дослідження в медицині. З досягнень хімії в першій половині XIX ст. для медицини особливе значення мали роботи німецьких хіміків Фрідріха Велера, Юстуса Лібіха і російського - М.М. Зніна. Фрідріх Велер (1800-1882 рр.) першим синтезував сечовину. Це відкриття справедливо вважається видатною подією в успішній боротьбі між ідеалістами і матеріалістами. До часів Велера офіційна наука визнавала, що органічні речовини створюються лише під впливом особливої "життєвої сили". Вважалося, що суто хімічним шляхом людина створити їх не може. Ф. Велер своїм синтезом сечовини вперше довів необґрунтованість цього ідеалістичного твердження. Слідом за сечовиною було успішно синтезовано інші органічні речовини. Сергій Петрович Боткін (1832-1889 рр.) — російський терапевт, творець великої школи терапевтів. З 1861 року до кінця життя - ординарний професор

академічної терапевтичної клініки в Санкт-Петербурзі. Він першим описав низку аускультатичних феноменів при патології серця, вказав точку в четвертому міжребер'ї біля лівого краю груднини для вислуховування діастолічного шуму при аортальній недостатності (точка Боткіна). Неабиякий внесок в розвиток терапевтичної науки зробив відомий у світі Василь Парменович Образцов (1851-1920 рр.) - російський і український терапевт, один із основоположників Київської терапевтичної школи. Закінчив Медико-хірургічну академію в Санкт-Петербурзі (1875 р.). З 1893 по 1918 рр. - професор Київського університету, де завідував кафедрами спеціальної патології і факультетської терапії. Лікар-легенда - Феофіл Гаврилович Яновський (1860-1928 рр.) - український терапевт, один із засновників Київської терапевтичної школи. Коло наукових та практичних інтересів Ф. Яновського надзвичайно широке: туберкульоз і гострі інфекційні захворювання, хвороби нирок, легень, клінічна бактеріологія, курортологія. Ф. Яновський - відомий лікар-гуманіст, що справедливо зажив серед пацієнтів і колег слави "святого лікаря". Життя Ф. Яновського, до останку віддане служінню хворим, є високим моральним прикладом для нинішнього й наступних поколінь лікарів. Володимир Михайлович Бехтерев (1857-1927 рр.) - російський невропатолог, психіатр і психолог, анатом і фізіолог нервової системи. Закінчив Петербурзьку медикохірургічну академію (1878 р.), з 1893 р. очолював у ній кафедру нервових і душевних хвороб. Організатор Психоневрологічного інституту (1908 р.) та Інституту з вивчення мозку і психічної діяльності (1918 р.). В.М.Бехтерев зробив визначний внесок у вивчення будови та функцій нервової системи. В.М.Бехтерев залишив по собі велику школу невропатологів і психіатрів. Запровадження в хірургію нового методу запобігання розвитку гнійних процесів у ранах, який став епохальним в хірургії, належить англійському хірургові Джозефу Лістеру (1827-1912 рр.). Довідавшись із праць Л.Пастера, що причиною бродіння і загнивання є дрібні організми, які містяться в повітрі, Д.Лістер зробив припущення, що ці організми можуть бути причиною і гнійних процесів у

ранах. Він спробував при відкритих переломах, перебіг яких завжди супроводжувався тяжкими запальними ускладненнями, запобігти потраплянню бактерій з повітря за допомогою багатошарової пов'язки, змоченої карболовим розчином, і досяг безгнійного загоєння. В історію вітчизняної хірургії ввійшов хірург Микола Васильович Скліфосовський (1836-1904 рр.). Народився він в сім'ї бідного канцеляриста на Херсонщині, виховувався в притулку для сиріт. У 1895 р. закінчив Московський університет. Після навчання вісім років працював в Одеській міській лікарні. Через чотири роки М.Скліфосовський захистив дисертацію, виїхав на два роки за кордон, відвідав клініки Німеччини, Франції, Англії. За рекомендацією М.І. Пирогова в 1870 р. М.В. Скліфосовського обрали професором хірургії Київського університету, але він поїхав на франко-пруський фронт і звідти повернувся до Петербурга, де дістав кафедру оперативної хірургії і працював дев'ять років. За цей час він двічі виїжджав на фронті російсько-турецької війни, де проявив себе як досвідчений хірург, організатор надання ефективної допомоги пораненим із застосуванням антисептики. Микола Іванович Пирогов (1810-1881 рр.) народився в Москві в сім'ї чиновника провіантського управління. Вчився на медичному факультеті в Московському університеті, у вісімнадцять років М.І. Пирогов отримав диплом лікаря. Світовим відомим вченим робить його праця з хірургічної анатомії "Хірургічна анатомія артеріальних стовбурів і фасцій" (1837 р.). М.І. Пирогов описав іммобілізуючу гіпсову пов'язку, що було великим досягненням у справі лікування переломів кісток. На цей час припадає опис М.І. Пироговим кістково-пластичної операції на гомілці (1854 р.). Це була перша в історії хірургії кістковопластична операція, внаслідок якої М.І. Пирогов зумів подовжити вкорочену після поранення кінцівку. Протягом усього життя М.І. Пирогов у своїй діяльності пов'язував теорію з практикою, вірив у велике значення науки, вбачаючи у поширенні наукових знань основу соціального прогресу. Особливо він наголошував, що майбутнє належить медицині запобіжній. Розвиток гігієнічних наук У XVIII ст. Англія стає

найпередовішою країною щодо розвитку торгівлі, промисловості, мореплавства. Серед лікарів-гігієністів ХІХ ст. найбільш відомими своєю діяльністю з соціальної гігієни вважаються румунський Лікар С.Т. Стинка (1865-1897 рр.) - автор ґрунтового твору "Суспільне середовище як патологічний фактор" і Ф.Ф. Ерісман. Федір Федорович Ерісман (1842-1915 рр.), вивчаючи захворювання очей і методи їх запобігання, захопився питаннями шкільної гігієни, розробив і опублікував проект зразкової класної кімнати з раціональним обладнанням. Вирішивши цілком присвятити себе гігієні, Ф.Ф. Ерісман протягом 2-х років вивчає в Мюнхені у М.Петтеркофера лабораторну гігієнічну методику і одночасно працює над питаннями обміну речовин і харчування. Повернувшись в Росію, він бере участь як гігієніст в обслуговуванні армії під час російськотурецької війни (1877-1878 рр.). Німецький вчений Макс Петтеркофер (1818-1901 рр.) дістав підготовку у німецького хіміка Ю. Лібіха. Маючи ґрунтовні знання з хімії і фізики, М. Петтеркофер застосував методи цих наук в гігієні, вивчаючи значення повітря, води, ґрунту в житті людини, вентиляції в приміщенні, одягу. Йому належать класичні праці про газообмін у людському організмі. Один з його учнів, К. Фойт, визначив перші гігієнічні норми харчування - добову потребу в білках, жирах, вуглеводах. Розвиток медицини на українських землях Лише на кінець ХІХ століття припадає відкриття перших навчальних закладів для підготовки медичних сестер в Західній Україні. Перша школа медичних сестер була створена лише у 1895 році при загальній лікарні у Львові. Вона була організована і фінансувалась крайовим відділом здоров'я спільно з Товариством Червоного Хреста. Олександр Петрович Вальтер (1817-1889 рр.), учень М.І. Пирогова. У праці "Про значення симпатичних шляхів, домішаних до сідничного нерва" він уперше в 1843 р. довів вплив симпатичних нервів на просвіт кровоносних судин. У своєму оригінальному підручнику анатомії він подає будову органів у тісному зв'язку з їх фізіологією. Анатомія О.М. Вальтера певний час була основним підручником на медичних факультетах країни. Петербурзька медико-хірургічна академія

присудила йому премію П.А. Загорського за підручник, в якому "багато з описаного перевірено і ґрунтується на власних даних". Завдяки О.П.Вальтеру, значною мірою його коштом, почав видаватися перший в Україні медичний журнал "Современная медицина" (1860-1880 рр.) - один з кращих тогочасних медичних журналів, в якому висвітлювались питання як наукової, так і громадської медицини. Володимир Олексійович Бец (1834-1894 рр.) закінчив з відзнакою Київський університет у 1860 р. Спочатку працював прозектором кафедри анатомії, викладав гістологію, а з 1868 по 1890 рр. - професором кафедри анатомії. В.О. Бец першим описав великі пірамідальні клітини кори великого мозку, які названі його ім'ям. Він також першим визначив морфологічно рухову зону мозку. Його справедливо вважають засновником науки про архітекtonіку кори головного мозку. Велику колекцію препаратів мозку, яка була премійована на вітчизняних і закордонних виставках, іноземні фірми запропонували В.О.Бецові опублікувати як атлас. З патріотичних міркувань він відмовився від цього. Професори медичного факультету Київського університету були ініціаторами створення громадських організацій та науково-медичних товариств.

Земська медицина Оскільки на земських сільських дільницях працювало по одному лікарю, то він повинен був надавати медичну допомогу з усіх галузей медицини. Успішне лікування лікарями переконувало селян в перевагах над знахарями, ворожбитами і підносило авторитет лікарів. Одним з піонерів розвитку хірургічної допомоги в дільничних земських лікарнях була жінка-лікар — Олександра Гаврилівна Архангельська. До неї зверталися не лише з навколишніх сіл, а й з сусідніх губерній. О.Г. Архангельська на Пироговських з'їздах піднімала питання про спеціалізацію земських лікарів, зокрема з хірургії та акушерства, бо земські лікарі працювали і як акушери-гінекологи, і як хірурги. Земськими лікарями працювали такі відомі хірурги, пізніше професори, як: Л.І. Дьяконов, В.І. Спасокукотський. В Україні найвідомішим серед земських хірургів був лікар у Кременчуці Овсентій

Трохимович Богаєвський (1848-1930 рр.). Він був сином кріпака. У 1878 р. закінчив медичний факультет Київського університету. Під впливом В.О. Караваєва почав успішно розвивати хірургічну роботу в дільничних лікарнях. У 1883 р. він переходить на роботу в Кременчуцьку лікарню, де розвиває хірургічну діяльність, яка за своїм обсягом і якістю перевершувала роботу багатьох університетських клінік. У 1889 р. О.Т. Богаєвський опублікував результати 150 лапаротомій. Він першим в Україні у 1897 р. зробив резекцію шлунка при раковому ураженні з успішним віддаленням наслідком. У Смілі Київської губернії працював видатний хірург Броніслав Станиславович Козловський (1854-1919 рр.) з дуже широким діапазоном хірургічної діяльності. Він робив операції на шлунку, прямій кишці, судинах. У 1911 р. Б.С. Козловському було присвоєно науковий ступінь доктора медицини. Широко відомим серед населення і лікарів Подільської губернії був хірург повітової лікарні у Вінниці Людвиг Іванович Малиновський (1875-1917 рр.). Він опублікував багато своїх статей, кілька монографій. В одній з монографій він подав свою класифікацію перитонітів, заперечив можливість ідіопатичних перитонітів. В іншій монографії він доводив, що апендицит, який прооперували із запізненням, часто стає причиною странгуляційних непрохідностей. Він одним з перших описав гострий мезентеріальний лімфаденіт. У своїй лікарні переховував від царської влади революціонерів. Л.І. Малиновський помер передчасно, заразившись висипним тифом. Серед видатних земських хірургів не можна не згадати Савелія Григоровича Ковнера (1837-1896 рр.). Працюючи земським лікарем у Ніжині на Чернігівщині, він весь час дозвілля присвячував історії медицини. Досконале володіння грецькою та латинською мовами дало йому змогу вивчати оригінали історичних джерел з медицини в Росії та за кордоном. Часто за свої мізерні кошти він публікував праці з історії медицини Стародавнього Сходу, Греції, окремі монографії Гіппократа та медицини середніх віків. У наш час медицина використала все позитивне, що в тяжких умовах створили наші попередники. З останньої чверті ХІХ ст. і до Жовтневої соціалістичної

революції "центральною фігурою у вітчизняній медицині був земський лікар", - так охарактеризував значення земського лікаря професор М.В. Скліфосовський, голова I Пироговського з'їзду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шегедин М.Б., Мудрик Н.О. Історія медицини та медсестринства. - Тернопіль: Укрмедкнига, 2003. — 328 с.
2. Верхратський С.А., Заблудовський П.Ю. Історія медицини. — К.: Вища шк., 2001. - 431 с.

ЗАВДАННЯ:

- 1.Скласти питання фронтального опитування
2. Скласти бібліографічний довідник видатних осіб з описом їх внеску у розвиток медичної науки (накшталт Вікіпедії).